

Dobrowolny przymus? Uwarunkowania raportowania w zakresie zrównoważonego rozwoju przez małe i średnie przedsiębiorstwa

Voluntary coercion? Conditions for sustainable reporting by small and medium-sized enterprises

PRZEMYSŁAW MUĆKO*, ANDRZEJ NIEMIEC**, WANDA SKOCZYŁAS***

Streszczenie

Cel: Celem artykułu jest określenie uwarunkowań i możliwości upowszechnienia raportowania zrównoważonego rozwoju wśród małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) w świetle teorii o rachunkowości, w tym pozytywnej teorii rachunkowości, legitymizacji lub interesariuszy, oraz regulacji prawnych i opinii przedstawicieli MŚP.

Metodyka/podejście badawcze: Metody badawcze obejmowały przegląd literatury i pozostałych źródeł. W opracowaniu wyników badania ankietowego przeprowadzonego za pośrednictwem SKwP zastosowano analizę skupień, metodę k-średnich oraz jednoczynnikowy test ANOVA.

Wyniki: Tylko teoria interesariuszy dostarcza objaśnień użytecznych do określenia uwarunkowań upowszechnienia raportowania w zakresie zrównoważonego rozwoju wśród MŚP. Większość z nich będzie objęta tym obowiązkiem pośrednio, czyli w wyniku utrzymywania relacji z podmiotami zobowiązanymi do raportowania informacji o całym łańcuchu tworzenia wartości. Badanie empiryczne pozwoliło zidentyfikować dwie grupy respondentów. Pierwsza to sceptycy. Nie raportują oni raczej informacji niefinansowej i jednocześnie nie widzą sensu wprowadzenia jednolitego, uproszczonego standardu raportowania zrównoważonego rozwoju w UE dla MŚP. Druga grupa uważa, że MŚP powinny raportować dane niefinansowe. Są to zazwyczaj podmioty już raportujące tego typu informacje.

* Dr Przemysław Mućko, adiunkt, Uniwersytet Szczeciński, Instytut Ekonomii i Zarządzania, Katedra Rachunkowości, <https://orcid.org/0000-0002-8972-1095>, przemyslaw.mucko@usz.edu.pl

** Dr hab. Andrzej Niemiec, adiunkt, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Instytut Rachunkowości i Zarządzania Finansami, <https://orcid.org/0000-0002-9441-7290>, andrzej.niemiec@ue.poznan.pl

*** Prof. dr hab. Wanda Skoczyłas, Uniwersytet Szczeciński, Instytut Ekonomii i Zarządzania, Katedra Rachunkowości, <https://orcid.org/0000-0002-8718-7124>, wanda.skoczyłas@usz.edu.pl

Ograniczenia/implikacje badawcze: Ograniczenie badania wynika z wielkości i doboru próby. Natomiast implikacją badawczą jest wskazanie przewagi pośredniego sposobu narzucenia obowiązku raportowania niefinansowego wśród MŚP poprzez zobowiązanie ich kluczowych interesariuszy do zbierania takich informacji.

Originalność/wartość: Artykuł uzupełnia lukę w badaniach empirycznych nad raportowaniem niefinansowym w MŚP.

Słowa kluczowe: raportowanie niefinansowe, raportowanie zrównoważonego rozwoju, małe i średnie przedsiębiorstwa.

Abstract

Purpose: The purpose of this paper is to identify the determinants and possibilities of disseminating sustainability reporting among small and medium-sized enterprises (SMEs) on the basis of the accounting theory, legal regulations, and the opinions of SME representatives.

Methodology/approach: A review of the literature and other sources. Cluster analysis, the k-means method, and the one-way ANOVA test were used to prepare the results of the survey conducted through AAP.

Findings: Only stakeholder theory provides explanations that are useful for identifying the determinants of the dissemination of sustainability reporting among SMEs. The majority of SMEs are indirectly obliged to report, as a result of maintaining relationships with entities that are required to report non-financial information on the entire value chain. In our survey, we identified two groups. The first represents skeptics. They do not report non-financial information and do not support the introduction of a single, simplified, EU sustainability reporting standard for SMEs. The second group believes that SMEs should report non-financial data. They are usually entities that already report such information.

Research limitations/implications: The limitations of the study are due to sample selection and size. In the implications, we emphasized the advantages of indirectly obliging SMEs to report non-financial information by requiring that their key stakeholders collect such information.

Originality/value: The article fills a gap in the literature by providing empirical research on non-financial reporting in SMEs.

Keywords: non-financial reporting, corporate sustainability reporting, small and medium enterprises.

Wprowadzenie

Zasadniczo znane jest niechętnie podejście drobnych przedsiębiorców do dodatkowych obciążeń administracyjnych, w szczególności sprawozdawczych. Niemniej, z perspektywy polityki zrównoważonego rozwoju, nie można pomijać tego segmentu gospodarki. Małe i średnie przedsiębiorstwa (MŚP), choć pojedynczo nie są zbyt znaczące, to jako cała grupa mogą mieć porównywalny – o ile nie większy – wpływ na otoczenie społeczne i środowisko naturalne, co przedsiębiorstwa znacznie większe. Prowadzenie skutecznej polityki zrównoważonego rozwoju wymaga zatem, aby MŚP uwzględniały jej cele w swoich decyzjach gospodarczych oraz raportowały osiągnięcia i wpływ w tym zakresie.

W toku prac nad nową dyrektywą o zrównoważonym raportowaniu¹ Komisja Europejska prowadziła konsultacje nad raportowaniem tych zagadnień przez MŚP (Mućko i in., 2021). Jakkolwiek w obecnym projekcie obowiązek raportowania został ograniczony wyłącznie do MŚP, które są jednostkami zainteresowania publicznego², pytanie o sprawozdawczość tych jednostek pozostaje ważne. Dlatego celem niniejszego artykułu jest określenie uwarunkowań i możliwości upowszechnienia raportowania niefinansowego (zrównoważonego rozwoju) wśród MŚP w świetle teorii, wprowadzanych regulacji prawnych oraz opinii przedstawicieli MŚP.

W realizacji tak sformułowanego celu wykorzystano metodę analizy literatury przedmiotu i regulacji prawnych. Wyniki badań ankietowych przeprowadzonych za pośrednictwem Stowarzyszenia Księgowych w Polsce wśród członków i sympatyków opracowano wykorzystując analizę skupień metodą k-średnich oraz jedno-czynnikowy test ANOVA.

Przeprowadzone badanie wykazało, że spośród opisanych teorii wyjaśniających niefinansowe elementy sprawozdawczości przedsiębiorstw, tylko teoria interesariuszy wydaje się dostarczać objaśnień użytecznych do określenia uwarunkowań upowszechnienia raportowania w zakresie zrównoważonego rozwoju wśród MŚP. Regulacje prawne – jak wykazano – istotnie ograniczają obowiązek raportowania przez MŚP do nielicznej grupy spółek notowanych, tworząc im szerszy dostęp do kapitału. Jednak zobligowanie instytucji finansowych do raportowania niefinansowego czy raportowanie w całym łańcuchu tworzenia wartości pośrednio będą obliżowały tę grupę podmiotów do raportowania zrównoważonego rozwoju. Spowodują, że stanie się ono „dobrowolnym” przymusem. Im szybciej grupa sceptyków uświadomi sobie ten obowiązek, tym zagrożenia dla osiąganych wyników finansowych będą mniejsze, a możliwości rozwoju większe.

Przeprowadzone badanie wpisuje się w nurt prowadzonych na świecie obecnie badań w zakresie raportowania zrównoważonego rozwoju. W Polsce dotychczas takich analiz nie dokonywano w odniesieniu do MŚP. Wyodrębnienie dwóch grup podmiotów, a więc sceptyków i liderów zmian, jest badaniem wstępnym, ale niesłychanie ważnym z dwóch powodów. Pierwszym jest uświadomienie tej licznej grupie podmiotów nowych realiów prowadzenia działalności gospodarczej i osiąganych wyników finansowych. Drugim zaś konieczność podjęcia przez inne podmioty – według posiadanych kompetencji – szeregu różnorodnych działań eliminujących bariery występujące w tym zakresie.

¹ W artykule przyjęto robocze tłumaczenie angielskiego tytułu projektu dyrektywy: „Corporate sustainable reporting” jako „Raportowanie w zakresie zrównoważonego rozwoju”. W dalszej części tekstu sprawozdanie to jest określane zamiennie jako raportowanie w zakresie zrównoważonego rozwoju, raportowanie niefinansowe, raportowanie CSR lub raportowanie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw.

² Z wyłączeniem mikroprzedsiębiorstw i pozostających w mocy obecnie obowiązujących zwolnień.

1. Teorie objaśniające raportowanie zrównoważonego rozwoju

Sprawozdawczość przedsiębiorstw można rozumieć jako próbę praktycznego przezwyciężenia problemu opisanego w teorii za pomocą pojęcia asymetrii informacji (Healy, Palepu, 2001). W literaturze odnosi się ją najczęściej do relacji inwestor – zarząd przedsiębiorstwa, w której to relacji zarząd dysponuje przewagą informacyjną nad inwestorem, a jednak inwestor potrzebuje rozliczyć zarząd z efektywności gospodarowania powierzonym mu mieniem przedsiębiorstwa. Tak ujęte relacje są przedmiotem opisu przez teorię agencji, której podstawowe założenia można streścić w dwóch punktach (Menyah, 2013; Gad, 2013):

- 1) cele pryncypała (inwestorów) i agenta (zarządu) pozostają w konflikcie, a dominują w obu grupach zachowania oportunistyczne i dążenie do maksymalizowania własnych korzyści;
- 2) weryfikacja poczynań agenta wymaga od pryncypała poniesienia kosztów, zwanych kosztami transakcyjnymi.

Wobec przedstawionych problemów teoria agencji zawiera dwa rozwiązania prowadzące do zmniejszenia konfliktu między stronami (Menyah, 2013; Gad, 2013):

- 1) takie konstruowanie umów, aby zminimalizować rozbieżność celów, na przykład uwzględniając wysokość korzyści dla pryncypała (inwestora) (zysku netto) w wynagrodzeniach dla agenta (zarządu);
- 2) zaprojektowanie systemu nadzoru i monitorowania działalności agenta (zarządu).

Przykładem narzędzia służącego monitorowaniu działalności zarządu, aby działał on w interesie inwestorów, jest właśnie sprawozdawczość przedsiębiorstw. Jednakże zauważyć należy, że ten aspekt teorii asymetrii informacji dotyczy sytuacji, gdzie własność jest oddzielona od zarządzania. Nie jest to regułą dla dużej części MŚP.

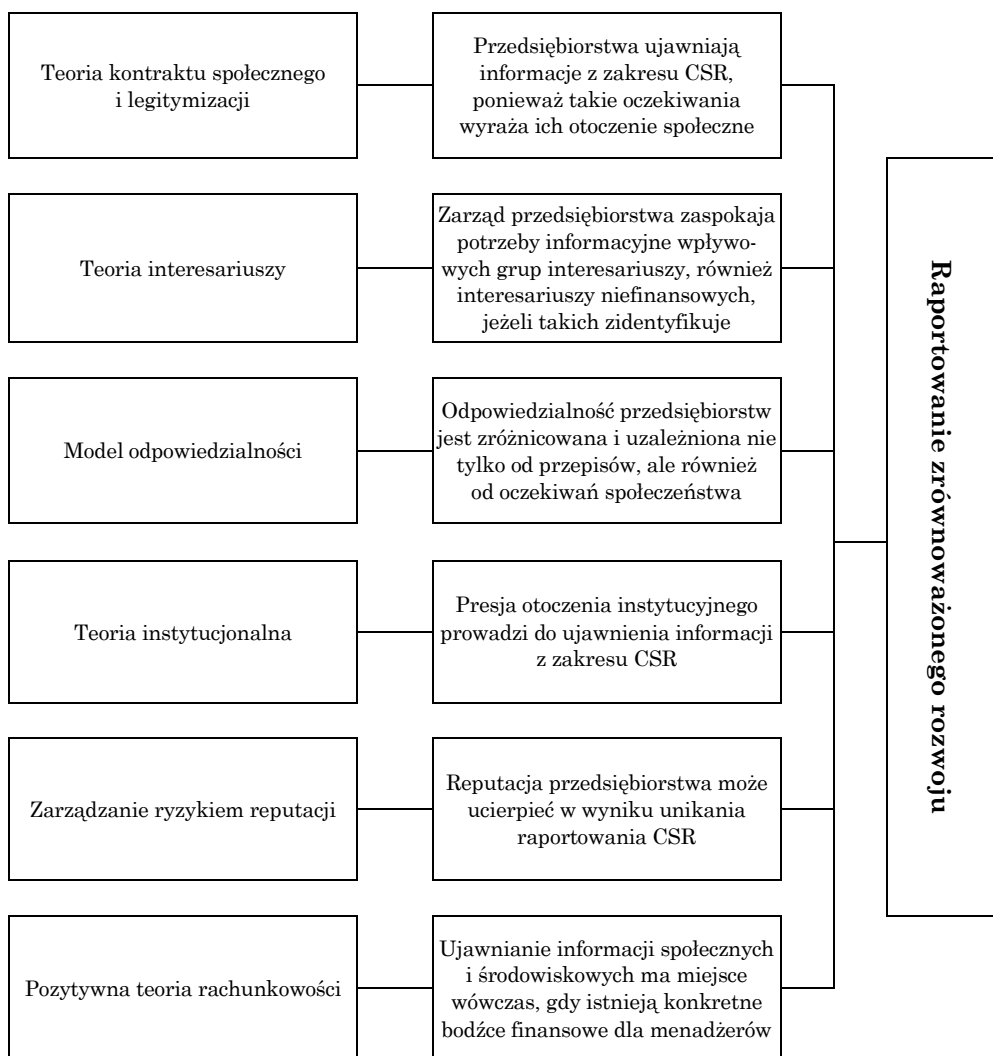
Umowna postać relacji inwestor – zarząd różni ją od relacji z wieloma innymi podmiotami w otoczeniu przedsiębiorstwa. Z tej perspektywy interesariusze finansowi są zatem uprzywilejowani w porównaniu do innych interesariuszy, którzy również oczekują informacji z przedsiębiorstwa. Warto zaznaczyć, że relacja między przedsiębiorstwem (reprezentowanym przez zarząd) a interesariuszami finansowym jest łatwa do identyfikacji, ponieważ ma postać umowy, np. kredytu bankowego. Asymetria informacyjna między zarządem a interesariuszami niefinansowymi może być zatem znacznie większa niż między zarządem a interesariuszami finansowymi (Deegan, Unerman, 2006, s. 291).

Sama identyfikacja asymetrii informacyjnej nie objaśnia motywacji prowadzących do raportowania informacji społecznych i środowiskowych przez zarządy przedsiębiorstw. Uzasadnienia należy szukać w innych teoriach o rachunkowości³. Wśród tych teorii wymienić należy przede wszystkim teorię legitymizacji oraz

³ Termin „teorie o rachunkowości” jest tutaj rozumiany w sposób zdefiniowany przez M. Ładę i A. Kozarkiewicz (2013) jako teorie stosowane w badaniach nad rachunkowością.

teorię interesariuszy, a także teorię instytucjonalną. Związane z nimi są również inne podejścia badawcze i teoretyczne scharakteryzowane krótko na rysunku 1. Ich wspólnym rdzeniem jest to, że mogą służyć do objaśnienia przyczyn raportowania społecznej odpowiedzialności przez przedsiębiorstwa, w tym jednostki zaliczane do grupy MŚP.

Rysunek 1. Teoretyczne objaśnienia raportowania zrównoważonego rozwoju

Źródło: opracowanie własne na podstawie Deegan, Unerman (2006, s. 315–317).

1.1. Pozytywna teoria rachunkowości a raportowanie w zakresie zrównoważonego rozwoju

Pozytywna teoria rachunkowości oferuje dwojakié podejście do kwestii sprawozdawczości finansowej (Michelon i in., 2020, s. 18), którą na potrzeby niniejszego artykułu można rozszerzyć na całą sprawozdawczość przedsiębiorstw, w tym sprawozdawczość zrównoważonego rozwoju:

1. W sprawozdaniach przedsiębiorstw zarząd usiłuje skutecznie przekazać informację o faktycznej sytuacji i wynikach przedsiębiorstwa, podejmując się w szczególności dobrowolnego ujawniania informacji. Objasnienie to określane jest mianem perspektywy informacyjnej lub teorii sygnalizacji (Godfrey i in., 2006, s. 287).
2. W sprawozdaniach przedsiębiorstw zarząd ujawnia informacje po to, aby osiągnąć własny cel, co generalnie obniża jakość ujawnianych informacji. Zakres realizowanych przez zarząd celów może być szeroki: od uzyskania najwyższych wynagrodzeń, przez wypełnienie warunków umów kredytowych, nawet po oszustwa. Perspektywa ta określana jest mianem perspektywy zachowań oportunistycznych.

W wymienionych podejściach zakłada się racjonalność obu stron: i zarządów, i użytkowników informacji zawartych w sprawozdawczości przedsiębiorstw. Różnica między nimi polega na orientacji czasowej zarządu. Przyjmując perspektywę informacyjną zarząd koncentruje się na przyszłości, a za pomocą dodatkowych dobrowolnych ujawnień, na przykład opisu słownego, zamierza przekazać informację na temat przyszłych spodziewanych dokonań jednostki, ponad informacje obowiązkowe dotyczące przeszłego okresu sprawozdawczego. Przewidywania dotyczące przyszłej sytuacji i wyników wpływają również na ocenę wyników bieżących. Zgodnie z perspektywą zachowań oportunistycznych zarząd koncentruje się na przeszłości i za pomocą ujawnień dobrowolnych (a nawet manipulacji) zamierza osiągnąć określone cele, ale inne niż przekazanie informacji odbiorcom.

Z perspektywy pozytywnej teorii rachunkowości raportowanie MŚP w pełni zgodne z ideą zrównoważonego rozwoju można uznać za utrudnione, o ile w ogóle możliwe, w przypadku konieczności przekazania negatywnych informacji. Bowiem zgodnie z tą teorią zarząd będzie skłonny raportować tylko w przypadku, jeżeli odniesie z tego tytułu korzyści. W sytuacji MŚP raportowanie zrównoważonego rozwoju miałoby miejsce wyłącznie wówczas, gdyby wynikało z przepisu prawnego, umowy z zewnętrznym podmiotem albo wynikało z osobistych korzyści członków zarządu⁴. Nawet przyjmując perspektywę informacyjną, w przypadku

⁴ Jakkolwiek głównym tematem artykułu jest raportowanie zrównoważonego rozwoju przez MŚP, warto zauważyć, że podobny problem występuje również w odniesieniu do większych jednostek. Założenie pełnej racjonalności osób podejmujących decyzje, będące podstawą pozytywnej teorii rachunkowości, wiąże każdy rodzaj sprawozdawczości przedsiębiorstw z korzyściami dla zarządów spółek. Jednak problem jest szczególnie wyraźny w odniesieniu do mniejszych podmiotów. Na większe jednostki wywierana jest innego rodzaju presja, będąca przedmiotem innych teorii, krótko przywoływanych w dalszej części artykułu, która doprowadziła do dobrowolnego ujawniania informacji niefinansowych.

MŚP trudno o wskazanie takich osobistych korzyści, które mogłyby stanowić podstawę mechanizmu skłaniającego do raportowania niefinansowego, tak jak wynagradzanie zarządów dużych korporacji w formie opcji na akcje zarządzanych przez nich przedsiębiorstw motywuje do podnoszenia ich wartości. Dotąd nie wypracowano takiego narzędzia pozwalającego równie mocno powiązać cele niefinansowe otoczenia jednostki oraz korzyści jej kierownictwa, a trudność wynika wprost ze wskazanej wcześniej natury pozaumownych relacji z częścią interesariuszy niefinansowych.

1.2. Teoria legitymizacji a raportowanie w zakresie zrównoważonego rozwoju

Teoria legitymizacji to jedna z systemowo zorientowanych teorii, w których zachowania jednostek gospodarczych analizuje się z perspektywy ich relacji z ich otoczeniem (systemem) (Deegan, Unerman, 2006, s. 268; Krasodomska, 2013; Łada, Kozarkiewicz, 2013). Zgodnie z tą teorią istnienie i rozwój organizacji są uwarunkowane zgodą społeczeństwa, a ono wymaga przestrzegania jego norm, nawet jeżeli nie są wyrażone normą prawną. Przedsiębiorstwa będą zatem dążyć do tego, aby społeczeństwo postrzegało je jako spełniające te normy i nieprzekraczające granic społecznej akceptacji. Co ważne, te granice i normy nie są sztywne, ale zmieniają się, zmuszając przedsiębiorstwa i inne organizacje do żywego reagowania na zmiany w otoczeniu.

Wydaje się, że kontekst nowelizacji dyrektywy o rachunkowości w odniesieniu do sprawozdawczości w zakresie zrównoważonego rozwoju dostarcza wystarczających dowodów na zmiany w normach i granicach społecznie akceptowalnych, które powinny mieć wpływ na zachowania przedsiębiorstw, również w okresie przed jej formalnym obowiązywaniem. Krokiem w tym kierunku był sondaż Komisji Europejskiej odnośnie do objęcia obowiązkiem sprawozdawczym małych i średnich jednostek (Mućko i in., 2021) i późniejsza propozycja ograniczonego jego wprowadzenia (kwestia ta jest wyjaśniona w kolejnej sekcji artykułu). Wobec powyższego zasadne jest pytanie, czy – w obliczu zaproponowanych zmian – MŚP, które w większości nie planuje się objąć tym obowiązkiem, będą skłonne ujawniać informacje z zakresu zrównoważonego rozwoju i raportować według standardów dla nich przeznaczonych. Dobrowolne podawanie informacji niefinansowych można bowiem interpretować jako potwierdzające teorię legitymizacji i zostanie zweryfikowane w części empirycznej artykułu.

W odniesieniu do MŚP teoria legitymizacji objaśnia na przykład wdrożenie systemów zarządzania środowiskiem takich jak EMAS. Zasadniczo jest to system, który obiecuje wiele korzyści, m.in.: ulepszenie zarządzania, poprawę jakości i bezpieczeństwa procedur, zwiększenie innowacyjności i wiele innych (Merli, Preziosi, 2018). Jednak analiza przyczyn porzucania wdrożonych uprzednio systemów EMAS pokazuje, że zdaniem przedsiębiorców nie jest on wystarczająco uznany przez otoczenie (Ahsen i in., 2004). A dodać należy, że wdrażanie EMAS

podejmowane jest raczej z przyczyn wewnętrznych (odpowiedniej kultury organizacyjnej), w przeciwieństwie do przyczyn wdrożenia konkurencyjnego standardu ISO 14001, które było najczęściej wymuszone przez kontrahentów (Neugebauer, 2012), a więc właśnie presji otoczenia. Przykład EMAS wydaje się dowodzić, że motywacja przez legitymizację ma ograniczoną skuteczność, a rozpowszechnienie raportowania w zakresie zrównoważonego rozwoju można osiągnąć raczej przy pomocy znaczących interesariuszy (por. również Armstrong i in., 2007).

1.3. Interesariusze a raportowanie w zakresie zrównoważonego rozwoju

Teoria interesariuszy jest również typem teorii systemowych. Przez interesariusza rozumie się w niej każdy podmiot, który może oddziaływać na przedsiębiorstwo lub pozostaje w zakresie jego oddziaływania (Freeman, 2010, s. 25). Teoria ta posiada dwa warianty (Hasnas, 1998):

1. W podejściu pozytywnym (empirycznym) uważa się, że skuteczne zarządzanie organizacją polega na zrównoważonym podejściu do wszystkich uzasadnionych roszczeń i oczekiwań wyrażanych przez jej interesariuszy, w związku z czym poszukuje się skutecznych metod i narzędzi zarządzania pozwalających zrealizować ten cel.
2. Zgodnie z podejściem normatywnym zarząd powinien, niezależnie od wagi interesariuszy i skuteczności zarządzania, uwzględniać konsekwencje prowadzonej działalności dla otoczenia przy podejmowaniu decyzji gospodarczych. Powinien więc prowadzić działalność przedsiębiorstwa z korzyścią dla wszystkich interesariuszy.

Zgodnie z podejściem pozytywnym, raportowanie w zakresie zrównoważonego rozwoju wymaga stworzenia potrzeby informacji niefinansowych u wpływowych interesariuszy. Następnie wyartykułowanie takich potrzeb w relacjach interesariuszy z zarządem może spowodować ujawnienie informacji na ten temat. Podejście normatywne nie oferuje w tym zakresie rozwiązań, a pozwala tylko na sformułowanie oczekiwań ujawnienia informacji o wpływie działalności przedsiębiorstwa na podmioty, które same nie mają dużego znaczenia dla działalności przedsiębiorstwa, a tym samym zbyt słabych, aby zarząd uwzględnił ich potrzeby.

Teoria interesariuszy pozwala podkreślić znaczenie konkretnych podmiotów w otoczeniu jednostki gospodarczej (w przeciwieństwie do teorii legitymizacji, w której drugą stroną relacji jest ogólne społeczeństwo; por. Krasodomska, 2013), które wywierają na nią wpływ lub ponoszą konsekwencje jej działalności. Praktyczną ilustracją działania teorii interesariuszy (i jednocześnie pewną miarą stosunku zarządu do nich) są ujawnienia dotyczące zaangażowania interesariuszy w działalność i w raportowanie przedsiębiorstwa. Warto zauważyć, że takie raportowanie jest elementem raportów społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw zgodnie z wieloma standardami (Lauesen, 2013). Dotyczy to standardów AccountAbility

(AA1000 AccountAbility Stakeholder Engagement Standard), ISO 26000, GRI (GRI 102). Zrównoważony rozwój wymaga bowiem utrzymywania dobrych relacji z otoczeniem, uwzględniania ich oczekiwań oraz sprawnej komunikacji z wybranymi grupami interesariuszy, na które przedsiębiorstwo wywiera największy wpływ. Ujawnienie informacji o dialogu z interesariuszami usprawnia współpracę. Co więcej, zdaniem niektórych, tylko zaangażowanie interesariuszy w audyt społecznych aspektów działalności przedsiębiorstwa umożliwi równoważenie interesów w relacjach przedsiębiorstwa z jego szeroko pojmowanym otoczeniem (Gao, Zhang, 2006). Pomimo oczywistej konieczności udziału interesariuszy w działalności i zaangażowania w proces raportowania przedsiębiorstwa społecznie odpowiedzialnego, mało jest wciąż długookresowych badań w tym zakresie (Zarzycka i in., 2021).

Spośród opisanych bliżej trzech teorii wyjaśniających niefinansowe elementy sprawozdawczości przedsiębiorstw, tylko ostatnia wydaje się dostarczać objaśnień użytecznych do określenia uwarunkowań upowszechnienia raportowania w zakresie zrównoważonego rozwoju wśród MŚP⁵. Wykorzystanie oportunistów zarządów wymagałoby bowiem, zgodnie z pozytywną teorią rachunkowości, zaprojektowania narzędzi i bodźców sprawiających, że raportowanie to jest w interesie zarządów; takich narzędzi do tej pory nie ma. Teoria legitymizacji również lepiej sprawdza w kontekście sytuacyjnym większych przedsiębiorstw, na tyle dużych, aby istniało znaczące otoczenie publiczne, mogące wywierać nacisk na zachowania zgodne z polityką zrównoważonego rozwoju, przy pomocy współpracujących lub śledzących te przedsiębiorstwa organizacji pozarządowych. Natomiast wytworzenie zainteresowania u wybranych wpływowych interesariuszy wydaje się być potencjalnie skuteczną metodą nakłonienia MŚP do ujawniania informacji niefinansowych. Dlatego w kolejnej sekcji artykułu przybliżono kontekst regulacyjny zagadnienia raportowania niefinansowego, objaśniając regulacje wpływające na MŚP bezpośrednio, ale przede wszystkim za pośrednictwem ich interesariuszy.

2. Kontekst polityczno-prawny raportowania w zakresie zrównoważonego rozwoju przez małe i średnie przedsiębiorstwa

W świetle:

- a) rosnącej świadomości inwestorów odnośnie do możliwości negatywnego wpływu zrównoważonego rozwoju na wyniki finansowe przedsiębiorstw;
- b) rozszerzającego się rynku produktów inwestycyjnych uwzględniających cele i standardy zrównoważonego rozwoju;

⁵ Istotne znaczenie ma również trzecia z teorii systemowych, czyli teoria instytucjonalna, jednak zdaniem autorów nie dostarcza ona lepszego opisu sytuacji niż teoria interesariuszy. Por. Clemens i Douglas (2006).

- c) potrzeb zarządzających aktywami i doradców finansowych odnośnie do informacji dotyczących zrównoważonego rozwoju od spółek, w których dokonano inwestycji, oraz
- d) pandemii COVID-19,

obecne ramy prawne w zakresie raportowania zrównoważonego rozwoju przez podmioty gospodarcze nie zaspokajają potrzeb użytkowników (Wniosek. Dyrektywa w odniesieniu do sprawozdawczości w zakresie zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw, 2021). Odnosi się to zarówno do zakresu organizacji objętych obowiązkiem raportowania niefinansowego, jak i jakości ujawnianych informacji.

Obowiązek raportowania informacji niefinansowych zapisany został w dyrektywie w sprawie sprawozdawczości niefinansowej (Dyrektywa 2014/95/EU, 2014), zmieniającej dyrektywę o rachunkowości (Dyrektywa 2013/34/UE, 2013) oraz jej transpozycji do prawa polskiego (Rozporządzenie Min. Fin. z dnia 25 maja 2016 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie informacji bieżących i okresowych, 2016; Ustawa z dnia 15 grudnia 2016 r. o zmianie ustawy o rachunkowości, 2016). Dotyczy on jednak największych z dużych jednostek zaufania publicznego. Małe i średnie przedsiębiorstwa, mimo że stanowią 99% przedsiębiorstw w UE, zapewniają dwa na trzy miejsca pracy w sektorze prywatnym oraz odpowiadają za ponad połowę całkowitej wartości dodanej generowanej przez przedsiębiorstwa w UE raportują obowiązkowo jedynie wówczas, gdy są jednostkami zależnymi od jednostki dominującej, zgłaszającej informacje niefinansowe na poziomie grupy. Pozostałe natomiast mogły to zrobić dobrowolnie.

W realizacji artykułu 2 dyrektywy 2014/95/UE i w celu podniesienia odpowiedzialności, użyteczności i porównywalności ujawnianych informacji niefinansowych opracowana została metodyka sprawozdawczości niefinansowej (*Wytyczne dotyczące sprawozdawczości...*, 2017). Zamieszczone w niej najlepsze praktyki mogły być wykorzystywane przez wszystkie przedsiębiorstwa, a więc także przez te, które nie zostały objęte zakresem stosowania dyrektywy, czyli też małe i średnie. Zaproponowano w nich ujawnianie informacji związanych z klimatem w odniesieniu do każdego z pięciu obszarów sprawozdawczości określonych w dyrektywie w sprawie sprawozdawczości niefinansowej, a więc modelu biznesowego, polityk i należytej staranności, wyniku tych polityk, głównych czynników ryzyka i zarządzania ryzykiem oraz kluczowych wskaźników dokonań. Informacje te są cenne dla wszystkich interesariuszy, a w tym szczególnie dla inwestorów, do zrozumienia rozwoju, wyników i sytuacji przedsiębiorstwa, a także wpływu spółki na klimat⁶.

Małe i średnie przedsiębiorstwa wykorzystują głównie finansowanie bankowe. W obecnych warunkach instytucje finansowe opierają swoje decyzje kredytowe dla MŚP na czynnikach wykraczających poza historyczne informacje finansowe i dlatego potrzebują szerszego zakresu informacji na temat ESG w procesie udzielania i monitorowania kredytów m.in. w zakresie polityk zarządzania ryzykiem

⁶ Zakres wytycznych odnośnie do zgłaszanych informacji dotyczących klimatu został rozszerzony w roku 2019 o zalecenia Grupy Zadaniowej ds. Ujawniania Informacji Związanych z Klimatem. Por. (*Suplement dotyczący zgłaszania informacji związanych z klimatem*, 2019).

kredytowym, oceny zdolności kredytowej klientów (*Guidelines on loan origination and monitoring*, 2020), czy wykonywania swoich obowiązków sprawozdawczych dotyczących ryzyk ESG.

Zapotrzebowanie na informacje niefinansowe od MŚP wynika też z rozporządzenia w sprawie ujawniania informacji przez sektor finansowy (Rozporządzenie 2019/2088, 2019) oraz taksonomii (Rozporządzenie 2020/852, 2020). Pierwsze z rozporządzeń – w celu zmniejszenie asymetrii informacji w stosunkach między zleceniodawcą a zleceniobiorcą – nakłada na uczestników rynku finansowego i doradców finansowych wymóg ujawniania informacji inwestorom końcowym dotyczących wprowadzenia do działalności ryzyka dla zrównoważonego rozwoju, uwzględniania jego niekorzystnych skutków i promowania aspektu środowiskowego lub społecznego oraz zrównoważonych inwestycji. Jakkolwiek z zakresu stosowania tego rozporządzenia wyłączono doradców finansowych, którzy zatrudniają mniej niż trzy osoby, to w procesie doradztwa mają oni obowiązek brania pod uwagę i uwzględniania ryzyka dla zrównoważonego rozwoju.

Rozporządzenie w sprawie taksonomii (Rozporządzenie 2020/852, 2020) ustanawia system jednolitej klasyfikacji działań na rzecz zrównoważonego rozwoju, tzw. taksonomii UE. Za działalność gospodarczą uznaną za zrównoważoną uznaje się taką, która m.in. wnosi znaczący wkład w realizację minimum jednego z celów środowiskowych, tj. łagodzenie skutków zmian klimatu, dostosowanie do zmian klimatu, zrównoważone wykorzystywanie oraz ochrona zasobów wodnych i morskich, przejście na gospodarkę o obiegu zamkniętym, zapobieganie zanieczyszczeniu i jego kontrola, ochrona oraz odbudowa bioróżnorodności i ekosystemów. Adresatami tego systemu są uczestnicy rynku finansowego oferujący produkty finansowe oraz spółki finansowe i niefinansowe objęte obowiązkiem raportowania. Pozostałe podmioty będą mogły go wykorzystywać dobrowolnie, na przykład w przypadku ubiegania się o środki finansowe na zrównoważone inwestycje z funduszy europejskich.

Znaczącym krokiem tworzącym podstawy do zmian regulacji w zakresie raportowania niefinansowego przez małe i średnie przedsiębiorstwa był komunikat Komisji w sprawie Europejskiego Zielonego Ładu (2019), w którym Komisja zobowiązała się do przeglądu przepisów dotyczących sprawozdawczości niefinansowej w roku 2020. W poprzedzonym konsultacjami projekcie dyrektywy odnoszącej się do sprawozdawczości w zakresie zrównoważonego rozwoju wprost zapisano w punkcie 18, że biorąc pod uwagę rosnące znaczenie zagrożeń związanych ze zrównoważonym rozwojem, fakt, że małe i średnie przedsiębiorstwa notowane na rynkach regulowanych stanowią znaczną część wszystkich przedsiębiorstw notowanych na giełdzie w Unii Europejskiej oraz potrzebę zapewnienia ochrony inwestorom, należy wymagać ujawniania informacji na temat kwestii związanych ze zrównoważonym rozwojem również od małych i średnich przedsiębiorstw. Wprowadzenie tego wymogu pozwoli uczestnikom rynków finansowych uwzględniać akcje mniejszych spółek w strukturze portfeli inwestycyjnych, a samym spółkom umożliwi szerszy dostęp do kapitału. (Wniosek: Dyrektywa w odniesieniu do sprawozdawczości w zakresie zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw, 2021). Stosownie do realizowanej przez Unię Europejską przyjaznej polityki wobec małych i średnich

przedsiębiorstw oraz skutków gospodarczych pandemii COVID-19 zaproponowano też szereg ograniczeń w stosunku do rozwiązań dla dużych przedsiębiorstw. Dotyczyły one zakresu podmiotów objętych obowiązkiem raportowania oraz wydłużenia okresu poprzedzającego ten obowiązek.

Ostatecznie w projekcie dyrektywy dotyczącej sprawozdawczości w zakresie zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw wprowadzono obowiązek raportowania dla MŚP notowanych na rynkach regulowanych Unii Europejskiej, z wyłączeniem mikroprzedsiębiorstw. W mocy pozostaje też zwolnienie z obowiązku raportowania wszystkich spółek zależnych, jeżeli takie jednostki są objęte skonsolidowanym sprawozdaniem z działalności jednostki dominującej i raportują zgodnie z wymogami UE lub standardami uznanymi za ekwiwalentne, gdy spółka dominująca ma siedzibę w kraju trzecim. Natomiast wprowadzenie obowiązku raportowania niefinansowego dopiero od 1 stycznia 2026 roku daje czas na przygotowanie się do jego wypełnienia, także opierając się na doświadczeniach spółek dużych, wcześniej podlegających tej regulacji.

W celu ułatwienia procesu raportowania opracowana zostanie uproszczona wersja europejskich standardów sprawozdawczości w zakresie zrównoważonego rozwoju i zawierać będzie wszystkie istotne (zgodnie z zasadą podwójnej istotności) i spójne informacje związane z realizacją strategii Europejskiego Zielonego Ładu czy zrównoważonego rozwoju ONZ. Standard dla małych i średnich przedsiębiorstw jako element kompleksowego zestawu standardów będzie zawierał odpowiednio doprecyzowany zakres informacji dotyczących kwestii społecznych, środowiskowych i zarządczych. Zgłaszane informacje ilościowe i jakościowe dotyczące zrównoważonego rozwoju powinny uwzględniać perspektywę krótko-, średnio- i długoterminową odnośnie do przedsięwzięć w całym łańcuchu wartości, ale z uwzględnieniem ograniczeń, na które podmioty te mogą napotkać, np. w przypadku dostawców z rynków nierozwiniętych.

Naturalnie wszystkie wprowadzone rozwiązania w zakresie raportowania zrównoważonego rozwoju przez wybrane podmioty z grupy małych i średnich mogą być wykorzystywane dobrowolnie przez pozostałe w legitymizacji swojej działalności, budowie właściwych relacji z interesariuszami czy też w ułatwieniu dostępu do źródeł finansowania.

Podsumowując, analiza otoczenia regulacyjnego MŚP dotycząca raportowania w zakresie zrównoważonego rozwoju pozwala na wyróżnienie dwóch elementów:

- 1) regulacji dotyczących wprost raportowania informacji w zakresie zrównoważonego rozwoju (lub niefinansowych);
- 2) regulacji nakładających na interesariuszy ważnych dla MŚP obowiązki, których spełnienie wymaga pozyskania od MŚP informacji na temat ich zrównoważonego rozwoju.

Regulacje z pierwszej grupy w niewielkim zakresie dotyczą MŚP. Zobowiązane do ich stosowania są wprost jedynie MŚP, których papiery wartościowe są notowane na rynkach regulowanych. Ich udział w ogólnej liczbie emitentów takich papierów wartościowych jest duży, ale w porównaniu do ogólnej liczby MŚP to jednak niewielka część.

Natomiast regulacje drugiego rodzaju, mimo że formalnie nie obowiązują MŚP, mogą mieć daleko większy wpływ na ujawnianie przez nie informacji niefinansowych. Zobowiązanie instytucji finansujących oraz kontrahentów MŚP do zbierania takich informacji powoduje, że MŚP również będą zobowiązane do ich przekazywania, choć obowiązek ten nie jest bezwzględny. „Przymus” przekazywania informacji następuje tylko w sytuacji chęci utrzymania relacji biznesowych z instytucją kredytującą lub kontrahentem. Jest to zatem zupełnie „dobrowolny” przymus.

W kolejnej sekcji zaprezentowano wyniki badania, które zilustruje problem motywacji do ujawniania informacji w zakresie zrównoważonego rozwoju przez MŚP.

3. Opis danych i metod ich opracowania

Badanie ankietowe było badaniem wstępnym, zrealizowanym w dniach 15.09.2020–5.10.2020 r. drogą ankiety internetowej za pośrednictwem strony internetowej SKwP. Sposób dotarcia do respondentów, a co za tym idzie i dobór próby, był poddyktowany tym, że zapisy o raportowaniu niefinansowym są zawarte w regulacjach rachunkowości, a więc jako takie znajdują się w obszarze zainteresowania w pierwszej kolejności właśnie księgowych. Ankieta służyła nie tylko celom badawczym, ale także wpisywała się w szersze działania związane z wypracowaniem wspólnego stanowiska Stowarzyszenia na potrzeby grupy ds. rozwoju raportowania niefinansowego przy Ministerstwie Finansów. Badanie było adresowane do tych osób spośród 26 720 członków Stowarzyszenia, którzy żywo interesowali się propozycją rozszerzenia raportowania niefinansowego na małe i średnie przedsiębiorstwa i chcieli mieć wpływ na stanowisko całego Stowarzyszenia. Ze względu na sposób przeprowadzenia badania można przyjąć, że dobór próby był celowy. Badanie nie jest więc reprezentatywne dla całej grupy księgowych, ale stara się zidentyfikować wśród nich interesariuszy poprzez uwzględnienie intensywności doświadczeń respondentów (*intensity sampling*) (Patton, 2001, s. 234) względem tej formy raportowania. W założeniu, różne doświadczenia respondentów powinny umożliwić identyfikację poszczególnych grup interesariuszy wewnętrznych, a być może i zewnętrznych oraz ich stanowisko na problem raportowania zrównoważonego rozwoju przez MŚP. Nie jest to jednak lista zamknięta i wymagane są dalsze badania w tym względzie.

W badaniu wzięło ostatecznie udział 103 respondentów. 84,5% respondentów reprezentowało małe i średnie przedsiębiorstwa, a 15,5% podmioty duże, z czego 7,8% objęte były obowiązkiem raportowania niefinansowego ze względu na wielkość, 2,9% ze względu na charakter prowadzonej działalności i powiązania, natomiast 4,9% nie było objętych tym obowiązkiem. Respondentami byli w 45,6% księgowi. Pozostałe grupy respondentów reprezentowały zarząd i jego biuro (19,4%), dział spraw pracowniczych (16,5%), dział marketingu lub PR (8,7%) i inne (9,8%).

Podstawowe pytania w ankiecie dotyczyły tego, czy podmiot reprezentowany przez respondenta samodzielnie raportuje dane niefinansowe oraz czy uważa, że uzasadnione jest wprowadzenie jednolitego standardu, a także czy raportowanie

niefinansowe dla MŚP powinno być obligatoryjne, czy nie. Uzyskane w ten sposób zmienne dychotomiczne (odpowiedzi tak/nie) i trychotomiczne przekształcono do skali ilościowej z zastosowaniem *dummy coding*. Do analizy zastosowano początkowo hierarchiczną analizę skupień metodą Warda, która ujawniła, że możliwe jest zidentyfikowanie dwóch bądź trzech stosunkowo jednorodnych skupień, reprezentujących odmienne grupy respondentów o stosunkowo jednorodnych poglądach. Ostatecznie wykorzystana analiza skupień metodą k-średnich wykazała, że można wyróżnić dwie grupy respondentów (tabela 1). Wyniki jednej i drugiej grupy zostały poddane jednoczynnikowemu testowi ANOVA w celu porównania średnich. Testy potwierdziły istotność statystyczną w różnicach średnich.

4. Wyniki przeprowadzonego badania

Jak wynika z przeprowadzonej analizy, zidentyfikowane dwa skupienia (dwie grupy respondentów) istotnie różniły się odpowiedziami na trzy kluczowe pytania ($p < 0,05$). Wielkość statystyki F pochodzącej z analizy wariancji wykonanej w każdym wymiarze jest wskaźnikiem tego, na ile dobrze dany wymiar dyskryminuje skupienia. Z dokonanej analizy wynika, że kluczową kwestią, która różnicuje grupy jest pytanie, czy raportowanie niefinansowe dla MŚP powinno być zbędne, dobrowolne, czy obowiązkowe⁷. Pozostałe pytania w dużo mniejszym stopniu różnicują zidentyfikowane grupy respondentów. Analiza skupień umożliwiła zidentyfikowanie poglądów stanowiących centrum skupień w grupie pierwszej i drugiej (tab. 1).

Jak wynika z przeprowadzonych badań, istnieje pewna grupa respondentów (w badaniu jest ona mniej licznie reprezentowana), która uważa, że raportowanie niefinansowe dla MŚP powinno być dobrowolne lub powinno go nie być w ogóle. Nie widzą oni sensu wprowadzenia jednolitego uproszczonego standardu raportowania finansowego w UE dla MŚP i jednocześnie raczej nie raportują informacji niefinansowej. Jak wskazano w komentarzach, respondenci w tej grupie wskazywali, że w przypadku małych i średnich przedsiębiorstw obowiązki związane z raportowaniem są bardzo czasochłonne i uciążliwe. Od przedsiębiorstw wymaga się zbyt wielu informacji, co angażuje zasoby ludzkie. Nadmierne oczekiwania w tym względzie mogą prowadzić w dłuższej perspektywie do destrukcji działalności gospodarczej.

Część respondentów uważa, że rozszerzenie raportowania niefinansowego na małe i średnie podmioty nie przynosi dodatkowych korzyści i byłoby przejawem biurokracji.

⁷ Poddając analizie tylko to pytanie – krystalizują się dwie grupy respondentów (ANOVA: $F = 357$ przy $p < 0,001$): zwolennicy dobrowolnego raportowania ($n = 88$) i przeciwnicy raportowania ($n = 15$). Ze względu na brak proporcjonalności nie uwzględniono tego badania w dalszej analizie.

Tabela 1. Identyfikacja odpowiedzi respondentów stanowiących centrum skupień w grupie pierwszej i drugiej

Pytanie	Liczba respondentów		Skupienie		Błąd		F	p
	grupa 1	grupa 2	średni kwadrat	df	średni kwadrat	df		
	40	63						
Czy raportują Państwo informacje niefinansowe dobrowolnie (na przykład na stronie internetowej lub organizacjom branżowym) ALBO przekazują takie informacje kontrahentom, spółce dominującej z grupy...?	Nie	Tak	7,488	1	0,936	101	8,002	0,006
Czy raportowanie niefinansowe dla MŚP powinno być:	dobrowolne (choć duża część respondentów uważa, że całkowicie zbędne)	dobrowolne (choć duża część respondentów uważa, że obowiązkowe)	57,347	1	0,442	101	129,714	0,000
Czy uważają Państwo, że uzasadnione jest wprowadzenie jednolitego uproszczonego standardu raportowania finansowego w UE dla MŚP?	Nie	Tak	28,818	1	0,725	101	39,772	0,000

Źródło: opracowanie własne.

Druga grupa uważa, że MŚP powinny raportować dane niefinansowe, ale raczej dobrowolnie, choć część respondentów optuje za wprowadzeniem obowiązku raportowania według wyznaczników normatywnych. Oczekują oni wprowadzenia jednolitego, uproszczonego standardu raportowania finansowego w UE dla MŚP. Reprezentują opinie podmiotów, które raportują informacje niefinansowe. Ta grupa respondentów jest liczniej reprezentowana.

Respondenci w tej grupie reprezentują niejednokrotnie podmioty wchodzące w skład grupy kapitałowej czy spółek z udziałem skarbu państwa (choć analizy statystyczne nie wykazały tego jednoznacznie). Tego typu raportowanie niefinansowe jest dla nich czymś naturalnym i niejednokrotnie korzystnym dla obu stron. Ma na przykład znaczenie przy zamawianiu towarów i usług oraz przy negocjacji ceny. Dla tej grupy podmiotów raportowanie niefinansowe jest związane z raportowaniem okresowym.

Podsumowanie

Zidentyfikowanie dwóch grup – sceptyków i liderów zmian – zasadniczo potwierdza i uzupełnia wcześniejsze badania w tym względzie (Marco-Fondevila i in., 2018). Liderzy zmian starają się z jednej strony osiągnąć przewagę konkurencyjną poprzez wykorzystanie raportowania niefinansowego jako karty przetargowej przy negocjacji kontraktów i ceny w łańcuchach wartości lub są oni powiązani kapitałowo ze spółkami już raportującymi dane niefinansowe. Zatem perspektywa teorii interesariuszy wydaje się dostarczać bardziej adekwatnego opisu sytuacji, pomocnego przy próbie jej zmiany.

Badanie wskazało wyraźnie, że raportowanie zrównoważonego rozwoju będzie stanowiło problem dla grupy sceptyków. Dodatkowo zauważono opór przed wprowadzeniem raportowania niefinansowego/zrównoważonego rozwoju w MŚP właśnie w tej grupie. Grupa sceptyków odmiennie argumentuje jednakże swoje stanowisko. W badaniach europejskich raportowanie zrównoważonego rozwoju limitowane jest zasobami finansowymi MŚP (Enderle, 2004) i relatywnie wysokim kosztem raportowania (Castka i in., 2004). W obecnym badaniu poddany został problem innego zasobu, który jest limitowany w MŚP – zasobu pracy ludzkiej. Dla respondentów istotne jest to, że dodatkowe obowiązki sprawozdawcze angażują nie tyle zasoby finansowe, co ludzkie i są w efekcie bardzo czasochłonne i uciążliwe.

W badaniach europejskich to głównie brak adekwatnych do potrzeb, jednolitych wytycznych i wykwalifikowanych ekspertów zajmujących się tymi problemami powstrzymywał MŚP przed raportowaniem zrównoważonego rozwoju (Singh i in., 2021). W badaniach polskich respondenci zauważyli, że raportowanie zrównoważonego rozwoju jest przejawem biurokracji, a sam standard jest niepotrzebny. Zarówno sceptycy polscy, jak i europejscy w MŚP, są zgodni co do tego, że rozszerzenie raportowania nie przynosi im dodatkowych korzyści. Europejscy podkreślają przy tym, że klienci tych przedsiębiorstw nie chcą płacić więcej za zielone produkty i procesy (Brammer i in., 2012). Jako że klienci są ważnymi interesariuszami dla MŚP, ich edukacja i przekonanie do konieczności ujawniania informacji na temat zrównoważonego rozwoju wydaje się być kluczowe.

Przedstawione badanie wskazuje jednoznacznie, że wprowadzenie raportowania zrównoważonego rozwoju przez MŚP wymaga dużo więcej niż wprowadzenia jednolitego i uproszczonego standardu raportowania. Zaproponowane rozwiązania w literaturze europejskiej obejmują systemy pomocy finansowej (Simpson i in., 2004) i wsparcia technologicznego (Torugsa i in., 2012) oraz nowe inicjatywy legislacyjne (Hoogendoorn i in., 2015). Tego typu systemy są opracowywane, jednakże nie będą skuteczne, jeżeli nie zmieni się sposobu postrzegania samego zrównoważonego rozwoju przez MŚP i ich klientów. Być może ta zmiana może okazać się najtrudniejsza do wprowadzenia. Wymaga ona po części rewizji podstawowych paradygmatów w ekonomii i w efekcie odpowiedzi na pytanie jak osiągnąć rentowność zachowując zasady zrównoważonego rozwoju i możliwość dalszego funkcjonowania w nowych warunkach. Niezależnie od odpowiedzi, presja na ujawnianie przez MŚP informacji na temat ich zrównoważonego rozwoju nasila się w formie „dobrowolnego przymusu”.

Literatura

- Ahsen von A., Lange C., Pianowski M. (2004), *Corporate environmental reporting: Survey and empirical evidence*, "International Journal of Environment and Sustainable Development", 3 (1), s. 5, doi.org/10.1504/IJESD.2004.004686.
- Armstrong M., Lavoie A., Petkov P., Pohlmann C., Smith D. (2007), *Achieving eco-prosperity: SMEs' perspectives on the environment*, Canadian Federation of Independent Business.
- Brammer S., Jackson G., Matten D. (2012), *Corporate Social Responsibility and institutional theory: New perspectives on private governance*, "Socio-Economic Review", 10 (1), s. 3–28, doi.org/10.1093/ser/mwr030.
- Castka P., Balzarova M.A., Bamber C.J., Sharp J.M. (2004), *How can SMEs effectively implement the CSR agenda? A UK case study perspective*, "Corporate Social Responsibility and Environmental Management", 11 (3), s. 140–149, doi.org/10.1002/csr.62.
- Clemens B., Douglas T.J. (2006), *Does coercion drive firms to adopt 'voluntary' green initiatives? Relationships among coercion, superior firm resources, and voluntary green initiatives*, "Journal of Business Research", 59 (4), s. 483–491, doi.org/10.1016/j.jbusres.2005.09.016.
- Deegan C., Unerman J. (2006), *Financial Accounting Theory*, McGraw-Hill Education, Berkshire.
- Enderle G. (2004), *Global competition and corporate responsibilities of small and medium-sized enterprises*, "Business Ethics: A European Review", 13 (1), s. 50–63, doi.org/10.1111/1j.1467-8608.2004.00349.x.
- Freeman R.E. (2010), *Strategic Management: A Stakeholder Approach*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Gad J. (2013), *Sprawozdawczość biznesowa wobec założeń teorii agencji*, „Zarządzanie i Finanse”, 11 (2), s. 172–185.
- Gao S.S., Zhang J.J. (2006), *Stakeholder engagement, social auditing and corporate sustainability*, "Business Process Management Journal", 12 (6), s. 722–740, doi.org/10.1108/1463-7150610710891.
- Godfrey J., Hodgson A., Holmes S., Tarca A. (2006), *Accounting theory*, John Wiley & Sons, Milton.
- Hasnas J. (1998), *The Normative Theories of Business Ethics: A Guide for the Perplexed*, "Business Ethics Quarterly", 8 (1), s. 19–42, doi.org/10.2307/3857520.
- Healy P.M., Palepu K.G. (2001), *Information asymmetry, corporate disclosure, and the capital markets: A review of the empirical disclosure literature*, "Journal of Accounting and Economics", 31(1–3), s. 405–440, doi.org/10.1016/S0165-4101(01)00018-0.
- Hoogendoorn B., Guerra D., van der Zwan P. (2015), *What drives environmental practices of SMEs?* "Small Business Economics", 44 (4), s. 759–781, doi.org/10.1007/s11187-014-9618-9.
- Krasodomska J. (2013), *Sprawozdawczość przedsiębiorstw w świetle teorii legitymizacji*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów”, 130, s. 39–51.
- Lauesen L.M. (2013), *Stakeholder Engagement Disclosure*, [w:] Idowu S.O., Capaldi N., Zu L., Gupta A.D. (eds.), *Encyclopedia of Corporate Social Responsibility*. Springer, Berlin–Heidelberg, s. 2298–2305, doi.org/10.1007/978-3-642-28036-8_87.
- Łada M., Kozarkiewicz A. (2013), *Teoria legitymizacji w badaniach z zakresu rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 71 (127), s. 161–175, doi.org/10.5604/16414381.1061654.
- Marco-Fondevila M., Abadía J.M.M., Scarpellini S. (2018), *CSR and green economy: Determinants and correlation of firms' sustainable development*, "Corporate Social Responsibility and Environmental Management", 25 (5), s. 756–771, doi.org/10.1002/csr.1492.
- Menyah K. (2013), *Agency Theory*, [w:] Idowu S.O., Capaldi N., Zu L., Gupta A.D. (eds.), *Encyclopedia of Corporate Social Responsibility*, Springer, Berlin–Heidelberg, s. 64–69, doi.org/10.1007/978-3-642-28036-8_108.

- Merli R., Preziosi M. (2018), *The EMAS impasse: Factors influencing Italian organizations to withdraw or renew the registration*, "Journal of Cleaner Production", 172C, s. 4532–4543, doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.11.031.
- Mućko P., Niemiec A., Skoczylas W. (2021), *Przegląd dyrektywy w sprawie sprawozdawczości niefinansowej – głos Stowarzyszenia Księgowych w Polsce*, „Rachunkowość”, 4, s. 60–65.
- Neugebauer F. (2012), *EMAS and ISO 14001 in the German industry – complements or substitutes?* "Journal of Cleaner Production", 37, s. 249–256, doi.org/10.1016/j.jclepro.2012.07.021.
- Patton M.Q. (2001), *Qualitative research and evaluation and methods*, Sage, Beverly Hills.
- Simpson M., Taylor N., Barker K. (2004), *Environmental responsibility in SMEs: Does it deliver competitive advantage?* "Business Strategy and the Environment", 13 (3), s. 156–171, doi.org/10.1002/bse.398.
- Singh M.P., Chakraborty A., Roy M., Tripathi A. (2021), *Developing SME sustainability disclosure index for Bombay Stock Exchange (BSE) listed manufacturing SMEs in India*, "Environment, Development and Sustainability", 23 (1), s. 399–422, doi.org/10.1007/s10668-019-00586-z.
- Torugsa, N. A., O'Donohue W. i Hecker R. (2012). Capabilities, Proactive CSR and Financial Performance in SMEs: Empirical Evidence from an Australian Manufacturing Industry Sector, "Journal of Business Ethics", 109 (4), 483–500, doi.org/10.1007/s10551-011-1141-1.
- Zarzycka E., Krasodomska J., Dobija D. (2021), *Stakeholder Engagement in Corporate Social Practices and Non-Financial Disclosures: A Systematic Literature Review*, "Central European Management Journal", 29 (1), s. 112–135.

Akty prawne

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/34/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie rocznych sprawozdań finansowych, skonsolidowanych sprawozdań finansowych i powiązanych sprawozdań niektórych rodzajów jednostek, zmieniająca dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2006/43/WE oraz uchylająca dyrektywy Rady 78/660/EWG i 83/349/EWG, Dz.U. L 182, 29.6.2013, s. 19 Dz.U. L 182 z 29.6.2013 19 (2013), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?qid=1427018067584&uri=CELEX:02013L0034-20141211>.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/95/UE z dnia 22 października 2014 r. zmieniająca dyrektywę 2013/34/UE w odniesieniu do ujawniania informacji niefinansowych i informacji dotyczących różnorodności przez niektóre duże jednostki oraz grupy, L 330/1 Dz.Urz. UE (2014), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014L0095&qid=1555336915847&from=EN>.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 25 maja 2016 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie informacji bieżących i okresowych przekazanych przez emitentów papierów wartościowych oraz warunków uznawania za równoważne informacji wymaganych przepisami prawa państwa niebędącego państwem członkowskim, Dz.U. z 2016 r. poz. 860, par 91, ust 5, pkt 4 lit. I.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/2088 z dnia 27 listopada 2019 r. w sprawie ujawniania informacji związanych ze zrównoważonym rozwojem w sektorze usług finansowych, Pub. L. No. 32019R2088, 317 OJ.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2020/852 z dnia 18 czerwca 2020 r. w sprawie ustanowienia ram ułatwiających zrównoważone inwestycje, zmieniające rozporządzenie (UE) 2019/2088, Pub. L. No. 32020R0852, 198 OJ L.

Ustawa z dnia 15 grudnia 2016 r o zmianie ustawy o rachunkowości, Dz.U. z 2017 r., poz. 61. Wniosek. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady zmieniająca dyrektywę 2013/34/ue, dyrektywę 2004/109/we, dyrektywę 2006/43/WE i rozporządzenie (UE) nr 537/2014 w odniesieniu do sprawozdawczości w zakresie zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstw COM/2021/189 wersja ostateczna, (2021).

Źródła internetowe

- Europejski Zielony Ład* (2019), Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, COM/2019/640 final., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/pl/TXT/?uri=CELEX:52019DC0640> (dostęp 30.08.2021).
- Final Report on Guidelines on loan origination and monitoring* (EBA/GL/2020/06) (2020), European Banking Authority, https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Publications/Guidelines/2020/Guidelines%20on%20loan%20originati on%20and%20monitoring/884283/EBA%20GL%202020%2006%20Final%20Report%20n%20GL%20on%20loan%20origination%20and%20monitoring.pdf (dostęp 30.08.2021).
- Michelon G., Sealy R., Trojanowski G. (2020), *Understanding research findings and evidence on corporate reporting: An independent literature review* [Technical Report], Financial Reporting Council, <http://hdl.handle.net/10871/123575> (dostęp 30.08.2021).
- Wytyczne dotyczące sprawozdawczości w zakresie informacji niefinansowych (metodyka sprawozdawczości niefinansowej)* (2017), Komisja Europejska, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?qid=1556910482273&uri=CELEX:52017XC0705\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?qid=1556910482273&uri=CELEX:52017XC0705(01)) (dostęp 30.08.2021).
- Wytyczne dotyczące sprawozdawczości w zakresie informacji niefinansowych: Suplement dotyczący zgłaszania informacji związanych z klimatem* (2019), Komisja Europejska, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?toc=OJ%3AC%3A2019%3A209%3AFULL&uri=uriserv%3A0J.C_.2019.209.01.0001.01.POL (dostęp 30.08.2021).

